

Prend Buzhala

KRYEFJALA E LIRISË SONË *(ose Publicistika e Adem Demaçit)*

Prej gjysmës së dytë të viteve '50, kur Adem Demaçi i kishte rreth 20 vite, e deri në këto ditë, kur ai kapërceu tetë dekada jete, shkrimi kryesor i tij, në komunikimin me publikun, me jetën dhe rrjedhat shoqërore, kombëtare e historike, ka qenë shkrimi diskursiv e publicistik, në radhë të parë, dhe shkrimi letrar, në radhë të dytë. Dhe, më shumë se sa një shkrim publicistik letrar, apo refleksiv-meditativ, kund e kund, e tërë kjo publicistikë politike, po qe se te ky togfjalësh nocionor përfshijmë shkrimet me karakter programatik, statutet, pamfletet, apelet, nga njëra anë, apo fjalët e mbrojtjes nëpër të tri gjyqet nga ana tjetër. Gjatë një gjysmë shekulli nën ish Jugosllavinë, fjala publicistike e Adem Demaçit ishte Fjalë e Çliruar, Fjalë e Lirisë dhe Fjalë e Lirë, mu ashtu si e përkufizonte ai te Ligjërata e tij antologjike e mbajtur në Parlamentin Evropian, më 10 dhjetor 1991, në Strasburg, me rastin e marrjes së Çmimit Saharov:

"Në kohën tonë mund të thueht: E para është Fjala e Lirë, si hapi i parë dhe i domosdoshëm drejt demokracisë. Pa fjalë të lirë s'ka dialog, pa dialog nuk mund të zbulohet e vërteta, kurse pa të vërtetën nuk ka progres.. Falë fjalës së lirë ju e zbuluat të vërtetën e hidhur për shqiptarët në ish Jugosllavi. Pikërisht pse fjala e lirë e shpartallon

errësirën, flak tutje mjegullën dhe çjerr të gjitha maskat. Të gjithë pushtuesi, puçistët, punën e parë që e bëjnë, është robërimi i fjalës..."

Të pathyeshmit e sypatremburit ai i quan dashnorë të fjalës së lirë, dhe pikërisht fjala e tillë i bën njerëzit e tillë të pavdekshëm. Te kjo fjalë para kryeparlamentit botëror, do të thoshim, shqiptohet Kryefjala Shqipe e Lirisë, në të cilën ai shqipton të vërtetat për pushtimin e egër serb, për pushtetin serbomadhi si fajtori kryesor i kasaphanës, si dhe për lëshimet që dikur Evropa ia ka bërë Serbisë, duke trokitur në ndërgjegjen e saj historike e humaniste.

1.

Madje, edhe te një vëllim i tërë, me titullin *FILOZOFIA E JETËS* ai reflekton në trikotominë *dije, vetëdije, organizim*, një doracak që ua drejton studentëve të gazetarisë së Shkollës së lartë "Faik Konica" në Prishtinë.

Dhe sado që prej vitit 1958 e deri më 1990 ai qëndroi në burgje, fjala e tij publicistike ka jehuar gjithmonë jashtë burgut si zë shprese, si zë i të vërtetave të thjeshta e mobilizuese të kohës, sikundër është, bie fjala, një shkrim i datës 29 maj 1963, i nënshkruar me pseudonimin Durim Drini. Demaçi shkruan:

"Vllazni e motra, në emën të njimilion shqiptarëve që rënkojnë të robnuem nën kthetrat e gjakpirësve të pamëshirshëm,, i thërras të gjithë shqiptarët e ndershëm anembanë rruzullit të botës: mos të lejojmë që të huejtë e çdo lloji të na ndërsyjnë kundër njani-tjetrit...Le të këndellemi ma në fund dhe të bashkohemi të gjithë nën Flamurin e Skënderbeut..."

Dhe, si dihej, ky flamur ishte i ndaluar dhe, po iu zu dikujt, paguhej ose me burg, ose me kokë! I ndalur ishte emri i tij, shkrimi i tij, vepra e tij e pandalshme. Kurse Demaçi revolucionar, asokohe, po te ai shkrim, thërret: *"ta zgjidhim ma në fund, problemin e të gjitha problemeve - bashkimin kombëtar."*

Këso qëndrimesh ai, që më 1959, do t'i mbrojë denjësisht edhe para Gjyqit të Qarkut në Prishtinë. Do t'i merendojë edhe te Programi për Lëvizjen Revolucionare për Bashkimin e Shqiptarëve, ashtu sikundër, duke i sintetizuar këto përvoja të veprimit e të fjalës së tij, do t'i shqiptojë publikisht te disa vëllime të tëra me intervista, si ajo e Fahrudin Radonçiqit *Dhjetëmijë ditë burgjesh* (Sarajevë 1990), apo te ai i i sllovenit Matjazh Hanzhek *Njëzetetetë vjet as i gjallë as i vdekur* (botuar sllovenisht dhe shqip), po në atë kohë gazeta "Zëri i Kosovës" që dilte në Zvicër si organ i LPK, po botonte vëllimin *Republika e Kosovës është shpallur në zemrën e popullit tim*, intervista që ua kishte dhënë një radioje sllovene dhe gazetës "Borba" të Beogardit më 24 mars 1989 në burgun e Stara Gradishkës etj.

E pra, kjo Fjalë a Kryefjalë e Lirisë, depërtonte edhe jashtë burgjeve. Njerëzit, jo vetëm në Kosovë, por edhe nga kombet tjera të ish Jugosllavisë, e lexonin me kureshtje, sepse Adem Demaçi nuk ishte vetëm I Burgosuri Numër Një, si e quanin qarqet liberale jugosllave, por edhe Lideri Shqiptar i lëvizjeve moderne kombëtare për më shumë se një gjysmë shekulli.

Është e natyrshme, prandaj, që shkrimi publicistik shumëformësh, komunikues, depërtues, mobilizues, sqarues e veprues, të jetë veprimtaria e tij kryesore shkrimore.

2.

Gjatë viteve '90, pas lirimit nga burgu, Adem Demaçi ka dhënë intervista të shumta jo vetëm në mediet shqiptare, por edhe në mediet e shumta europërendimore e botërore, në të cilat jepen komente, zbërthime e argumente për gjendjen e shqiptarëve nën Serbinë e nën shtetet tjera sllave. Po ashtu, fjala e tij ka jehuar nëpër shumë tubime, tribuna, konferenca shkencore, nëpër kuvende të partive politike, që e thërritnin si njeri të parë e të veçantë dhe ai e thoshte fjalën e tij udhëzuese e drejtuese, këshilluese e nganjëherë edhe qortuese. E thoshte edhe nëpër oda shqiptare në ditë gëzimesh a në ditë varrimesh, në bashkëbisedime a në organizime të mirëfillta politike e kombëtare. Fati e deshi që shumë ndër këto paraqitje publike, mediet tona i kanë shënuar me besnikëri. Në këtë drejtim, do veçuar kumtesën e tij *Shqiptarët dhe Evropa sot dhe nesër*, të mbajtur më 1991, në Konferencën shkencore "Shqiptarët dhe Evropa dje dhe sot", të organizuar në Institutin Albanologjik e ku merrnin pjesë akademikë, intelektualë, publicistë, shkencëtarë të profileve të ndryshme, shqiptarë e të huaj. Te kjo kumtesë e gjerë autori jep, sikundër thekson, anën tragjike të gjendjes në Kosovë (një pasqyrë të rezistencës shqiptare ndër mileniume e shekuj, copëtimin e trojeve etnike që nga Kongresi i Berlinit, e deri te shtypja e dhuna institucionale serbe e heqjes së autonomisë, duke u karakterizuar si popull jetim i Evropës) dhe anën madhështore të saj (me shkallën më të lartë të vetëdijes politike, shkencore e humane).

"Populli shqiptar i dha Evropës edhe mori nga Evropa, mësoi shumë nga Evropa, e edhe sot është me Evropën e edhe nesër do të jetë me Evropën. Jemi të sigurt

se edhe Evropa do të jetë me popullin shqiptar", shpreh besimin e tij Demaçi që më 1991. Duke e karakterizuar rezistencën kolektive paqësore të kohës, si popull martir të Evropës, se lufta e popullit shqiptar do të jetë në funksion të demokratizimit, ai jep shpresë, se kjo Evropë nuk është më ajo njerka e keqe e mospërfillëse e deridjeshme, por as ndonjë nënëloke e gjerë.

Gjatë viteve 1993-1994, Adem Demaçi ishte dhe drejtues i revistës "Forumi" që dilte disa herë brenda një muaji e në të cilën vazhdimisht ka botuar komente, analiza dhe opinione për zhvillimet politike ndër ne. Pranë një shkrimi që flet për konferencat ndërkombëtare, vjen një zë qortues për partitë tona politike, kurse pranë një shkrimi për gjendjen e rëndë sociale politike, vjen një tjetër për raportet mes popujve. Pranë një shkrimi reflektiv, si *Heroi, fati, populli*, vjen një seri shkrimesh me titullin e përbashkët *Furtuna në pjata*, në të cilat paraqet modelet e veprimit politik mobilizues, organizativ dhe veprues. Komente të tilla të shkrimit diskursiv politik, ai ka pasur dhe te revista prestigjioze prishtinase "Zëri", kurse me intensifikimin e dhunës ushtarake-policore serbe, vijnë edhe shkrime gjithnjë e më të rrepta, më jehonëmadhe e më vepruese, sikundër janë shkrimet po te revista "Zëri" gjatë marsit 1998: *Shpëtimtarët e rremë të popullit të robëruar*, *Ballë përballë me UÇK-në* etj,. Gjatë luftës vijnë dhe analiza të tjera të mirëfillta, sikundër është studimi analitik *Eksperimentimi politik ndërkombëtar me Kosovën*, si dhe paraqitjet e shumta, si janë intervista në "Frankfurter Rundschau", më 8. 9. 1998, me titullin *Për liri nuk ka çmim të lartë*, apo në cilësinë e zëdhënësit politik të UÇK-së, si është intervista e gjerë dhënë RTSH-së në cilësinë e Përfaqësuesit të Përgjithshëm Politik të UÇK-së,

në janar 1999, botuar te ALBPRESS (Buletin Special 9/a, Shkup, 9 janar '99), apo te revista frënge "Reporter" etj.

3.

Po ashtu, edhe në shkrimet e pasluftës kemi një shpërthim interesimesh me intervista nga radio e televizione ndërkombëtare, si dhe nga ato shqiptare e serbe, ku spikat grishja drejtuar serbëve për vetëdijesim, për pranim të asaj që ofron jeta që të gjithë të jenë të lirë e të barabartë, që të gjithë ta kenë shtetin e tyre, si dhe grishja për pajtim e njohje të ndërsjellë mes kombeve e shteteve për mirëkuptim, paqe e zhvillim. Nëse trajta komunikuese e intervistës e ka trashëguar traditën evropiane të dialogëve që nga Sokrati, Platoni e këndej, dhe nëse ndryshe nga civilizimet tjera, dialogu e bashkëbisedimi janë tipare dalluese të civilizimit evropian, edhe Demaçi shndërrohet në një zbërthyes, orakull e udhërrëfyes modern përmes fjalës së intervistës dhe dialogut. Prandaj edhe sot ekziston shprehja e dialogut sokratik, për ta shqiptuar a shfaqur një urti përmes kuvendimit.

Shkrimi i tillë publicistik i Demaçit, për këta 60 vjet, përbën një kronikë të gjallë të mbijetesës sonë si komb dhe të rezistencës sonë për liri. Aty parakalojnë bashkatdhetarë, kohëra, ngjarje, bashkëvuajtës, organizata revolucionare, kombëtare e politike, medie, gazetarë, shtete apo kombe dhe kudo shquhet një vijë e që do ta quanim me një term ndërkombëtar *via demaçiensis*, thënë më shqip, shquhet kryefjala e lirisë sonë ndër dekada për parimin e vetëvendosjes së kombit shqiptar të ndarë, një kryefjalë që ende jehon e kumbon thellësisht e zëshëm. Ai e ndërton vizionin e tij kombëtar mbi bazën e zhvillimit të

vizionit evropian. Publicistika e tij na vjen me ligjëruesin e kohëve, herë si dëshmitar e rrëfimtari të një varg vëllimesh me intervista e herë si veprues e bashkëveprues, herë në cilësinë e komentuesit apo të bashkëbiseduesit, herë të përjetuesit të ngjarjeve, dhe, kudo e në secilin rol të tillë të shumëfishuar, saktësohet, flitet, shkruhet, dëshmohet e dokumentohet ngjarja reale, përjetimi real, e vërteta dhe dashuria e pafund për Kosovën e për popullin e saj. Aty është autori në cilësinë e njeriut të drejtë, të guximshëm e veprues.

Nuk e shohim askund këtë autor në rolin e publicistit, duke i duartrokitur politikave të ditës, por të përkulur historisë krijuese dhe forcave që e bëjnë historinë. Te e fundit, autori është vetë edhe protagonist e subjekt i historisë dhe shkrimit mbi qenien tonë; ai përpiqet me të gjitha forcat që ta pastrojë kohën dhe historinë tonë më të re nga virusi i dyshimeve dhe mosbesimeve, pikërisht aty ku ky shkrim ballafaqohet me vetveten si protagonist.

Nëse bota e sotme demokratike gjithnjë e më shumë pikësynon themelet dhe zhvillimin e shoqërisë civile, pikërisht nëpërmes procesit përkatës të thellimit të karakterit shoqëror të vlerave qytetare dialoguese e komunikuese, atëherë Demaçi ka pushtuar edhe një sferë bashkëkohore të vlerave qytetare. Vlerat e tilla të personaliteteve, sikundër do të nënvizonte mendimtari Thomas Carlyle, nuk mund të përvetësohen drejtpërdrejt, po duke u bërë "pronë" e të gjithëve, shëmbëlltyra shoqërore e nacionale e të cilit e gjen mishërimin a identifikimin e vet tek heroi kulturor, në këtë rast, te heroi i veprimit, fjalës dhe organizimit.

Le ta themi haptas, nëse Franca kishte Hygonë e Didëronë që i kanë paraprirë Revolucionit francez, Kosova ka pasur Demaçin në rolin e dyfishtë paraprijës, edhe si udhërrëfyes historik, edhe si shkrimtar, edhe si publicist. Por Demaçi është ndër njerëzit e guximshëm që menjëherë pas luftës vihet në mbrojtje të minoriteteve në Kosovë.

4.

Në këtë ditëlindje që e kremton familja e përbashkët shqiptare, datat e tilla, për personalitete të veçanta, janë si vera e rrushit: sa më e vjetruar bëhet, aq më shumë i shtohen cilësia dhe vlera. Mu ashtu, kur, sa herë burgosej, aq herë dyfishohej të qenët udhëheqës shpirtëror i shqiptarëve nëpër dekada nën ish Jugosllavi, sikur theksonte një gazetë kroate. I shumëfishuar si udhërrëfyes i tillë, na vjen edhe në shkrimet e tij të shumta, të cilat ende nuk janë botuar, hiç ndonjë vëllim a polemikë si *Liria e joliria* (2002), që, po qe se përmbledhen, përbëjnë një projekt prej shumë vëllimesh, dhe ku do të shfaqej me përmasat shumëdimensionale të personalitetit...

Nuk është e habitshme pse jo rrallë fryma eseistike dhe fryma kritike i përshkon shumicën e këtyre shkrimeve, dhe të cilat shpesh e shpesh nuk i ka zhveshur nga letrarja. Shkrimi i tillë diskursiv, nga ky këndvështrim, është zhanër i situatave të krizës. Kurse këto situata të turbullta, të errëta, i ndriçon jo vetëm vepruesi, ideologu, udhërrëfyesi, por edhe shkrimtari me stilin e tij zemërak, sqarues e drejtues, ashtu sikundër ligjëron dhe me urtinë e tij të shquar e vazhdimisht kryengritëse. Janë shkrime që pikësynojnë për t'i dhënë kuptim e trajtë të caktuar angazhimit të tij politik, moral, kombëtar, njerëzor dhe shpirtëror, nga njëra anë, si dhe për t'i dhënë zë porosisë

jetësore, udhëkryqeve e labirinteve historike e shoqërore, nga ana tjetër. Polemosi i Adem Demaçit është si ai polemosi fishtian kundruall përbuzjes e shpifjes së qarqeve ndërkombëtare a të brendshme, por edhe apologjet po aq fishtian i madhështisë shqiptare të qëndresës dhe martirizimit; nga apologjia e tillë, ai zbret shpesh te qëndrimi i tij i njohur kritik dhe me vizionin e tij të qartë shoqëror e historik.

Pikërisht pse jeta e një njeriu ka kaq shumë sfida, sprova, dhimbje, vuajtje, përkushtime, pikërisht për këtë arsye njeriu i tillë nuk i merr si barrë vitet e moshës së shtyrë, nuk jeton nëpër numërimin e viteve që i ka kaluar, sikundër do të thoshte Abraham Linkoln; por nëpër angazhime, nëpër të arriturat e fryteve të mendjes, të atdheut, të humanizmit dhe të krijimtarisë; pikërisht asisoj, sikur mu tash të fillonte gjithçka nga dita e parë, si një ditë e amshueshme e gjallimit me elegancën e moshës, zemrës së çelur, me linjat e pafund që ringjallen me hirin e ringjallur të feniksëve të kujtimeve, me modelin e shembullin e madh të njeriut që qëndron gjithnjë aty diku, duke na ligjëruar e vigjiluar, duke na i treguar drejtimit dhe kahet.

